

ПРО ВЕДЕННЯ ПРЕТЕНЗІЙНО-ПОЗОВНОЇ РОБОТИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Розглянуті основні положення щодо порядку ведення претензійно-позовної роботи на підприємстві, а також проблеми претензійно-позовної роботи і шляхи їх вирішення на підприємствах Державної кримінально-виконавчої системи України.

Ключові слова: претензійно-позовна робота; претензія; позов; юридична служба.

Рассмотрены основные положения относительно порядка ведения претензионно-исковой работы на предприятиях, а также проблемы претензионно-исковой работы и пути их решения на предприятиях Государственной криминально-исполнительной системы Украины.

Ключевые слова: претензионно-исковая работа; претензия; иск; юридическая служба.

In the article substantive provisions are considered in relation to the order of conduct of claim-lawsuit work on enterprises, and also problems of claim-lawsuit work and ways of their decision on the enterprises of the State criminally run-time system of Ukraine.

Key words: claim-lawsuit work; claim; lawsuit; legal service.

Претензійно-позовна робота в сфері захисту прав та охоронюваних законом інтересів підприємств, установ та організацій є невід'ємною частиною їх господарської та управлінської діяльності, виступає важливим засобом дотримання законності та дисципліни при здійсненні їх діяльності, виконання взятих на себе зобов'язань, поставлених завдань і функцій, попередження правопорушень, відновлення майнових прав та інтересів. Претензійно-позовна робота здійснюється на основі принципів і методів господарсько-правового та організаційно-правового регулювання, що мають законодавче закріплення, за умови дотримання норм чинного законодавства. Ця робота вимагає належної системи обліку та збереження матеріалів, використання документів, дотримання встановлених строків тощо.

Право особи на звернення до суду щодо вирішення спору не може бути обмежено законом, іншими нормативно-правовими актами. Відповідно до статті 55 Конституції, кожній людині гарантовано право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб. «Захист прав і свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи здійснюється за допомогою встановлення юридичних гарантій їх реалізації. Держава надає можливість кожному захищати права й свободи будь-якими не забороненими законом засобами. Основними з таких засобів є судовий (позовний, наказний) і позасудовий (претензійний) порядок вирішення спорів між суб'єктами господарювання»¹.

Необхідно зазначити, що обрання певного засобу правового захисту, у тому числі судового чи досудового врегулювання спору, є правом, а не обов'язком особи, яка добровільно, виходячи з власних інтересів, його використовує². Частина

© БОДНАРЧУК Олег Григорович – кандидат юридичних наук, старший викладач Національного університету Державної податкової служби України

друга статті 222 Господарського кодексу України³ передбачає, що суб'єкт господарювання, права та інтереси якого порушені, має право в порядку досудового врегулювання спору на звернення до правопорушника з письмовою претензією. Отже, досудовий порядок врегулювання спорів – це безпосереднє врегулювання спорів між сторонами за допомогою інституту претензії, без звернення до юрисдикційних органів. Такий порядок ще називають претензійним порядком урегулювання спорів.

Отже, «право на судовий захист не позбавляє суб'єктів правовідносин можливості досудового врегулювання спорів шляхом пред'явлення претензій. Це може бути передбачено цивільно-правовим договором, коли суб'єкти правовідносин добровільно обирають засіб захисту їх прав. Досудове врегулювання спору може мати місце також за волевиявленням кожного з учасників правовідносин і за відсутності у договорі застереження щодо такого врегулювання спору»⁴.

Необхідно зазначити, що «висунення претензій сторонами за договором і їх розгляд є однією з ознак господарського розрахунку. Шляхом висунення претензій до контрагентів з приводу тих чи інших договірних зобов'язань підприємство захищає свої законні права і вимагає відновлення порушеного права, захисту майнових і моральних інтересів. Для забезпечення захисту інтересів підприємств розроблено систему норм, які покликані якнайшвидше вирішувати спори між контрагентами відповідно до основ законності та господарського розрахунку»⁵. «Пред'явлення претензій сторонами за договором та їх розгляд є одним з проявів господарського розрахунку, частиною правової роботи підприємства, установи, організації. Пред'явленням претензії до своїх контрагентів з приводу порушення договірних зобов'язань підприємство захищає свої законні права, вимагає відновлення порушених прав»⁶.

Висуваючи претензії, одне підприємство вказує іншому на його неправильні дії або помилки, які неправомірно зачіпають його інтереси, і вимагає їх усунення або виправлення добровільно, посиляючись при цьому на нормативний акт і фактичні обставини справи. У цьому полягає зміст кожної претензії. І якщо підприємство-контрагент задовольняє висунуту претензію, то відповідає потреба передавати справу для розв'язання до судових органів.

Необхідно зазначити, що «завдання претензійної роботи на підприємстві полягають у такому: відновленні порушених прав і захисті законних інтересів підприємства; виявленні причин і умов невиконання завдання і зобов'язання, виготовлення продукції неналежної якості, крадіжок майна, безгосподарності та інших порушень; попередженні порушень державної, планової, договірної дисципліни та чинного законодавства; покращанні економічних показників господарської діяльності підприємства; відшкодуванні за рахунок винних осіб нанесених підприємству збитків»⁷. «Безпосереднім завданням претензійної роботи є: відновлення порушених прав і захист законних інтересів організації; виявлення причин, які тягнуть невиконання договірних зобов'язань; відшкодування за рахунок винних осіб збитків, заподіяних організації»⁸.

Господарський кодекс України визначає претензійну роботу засобом досудового порядку реалізації господарсько-правової відповідальності в загальному аспекті (стаття 222)⁹, а також визначає основні засади спеціального порядку вирішення спорів – порядок вирішення спорів щодо перевезень (стаття 315)¹⁰. Розділ II Господарського процесуального кодексу України¹¹, присвячений досудовому врегулюванню господарських спорів. У ньому визначаються основні поло-

ження досудового врегулювання господарських спорів за допомогою інституту претензії, порядок висування претензії, порядок і строки розгляду претензії, порядок повідомлення заявника про результати розгляду претензій тощо.

Також кожна особа, яка вважає, що її право чи охоронюваний законом інтерес порушено чи оспорується, має право на звернення до суду (господарського суду) з позовом. Саме за поданим у письмовій формі обґрунтованим і підтвердженим доказами позовом суд порушує позовне провадження по справі та вирішує спір по суті. Право на судовий захист є засобом поновлення порушених суб'єктивних цивільних, сімейних, трудових прав.

На нашу думку, необхідно підкреслити, що ст. 4 ЦПК¹² не допускає навіть самообмеження в цьому праві: відмова від права на звернення до суду недійсна.

Так, «відповідно до ЦПК заінтересована особа вправі в порядку, встановленому законом, звернутися до суду за захистом порушеного або оспоруваного права, чи охоронюваного законом інтересу. Засобом такого захисту найчастіше є позов, зовнішньою формою якого служить позовна заява. Саме в ній проявляються і втілюються всі сторони позову. Таким чином, позов – це звернена через суд до відповідача матеріально-правова вимога про поновлення порушеного чи оспоруваного права»¹³.

Отже, позовна робота підприємств, установ, організацій включає в себе комплекс заходів щодо підготовки позовної заяви та забезпечення її доказовими даними, подання позовної заяви до суду, подання відповіді (відзиву) на пред'явлений позов, подання зустрічного позову та супроводження позову в суді тощо.

Виходячи з положень законодавства, яке регулює претензійний (досудовий) та позовний (судовий) порядок врегулювання спорів, захисту порушених прав та інтересів осіб, претензійно-позовна робота – це сукупність заходів, які включають процедури підготовки, подання, розгляду претензій та позовів, і які підлягають здійсненню стороною, права та законні інтереси якої порушені, для безпосереднього вирішення спору, що виник, зі стороною, яка є порушником майнових прав та інтересів, у порядку, передбаченому чинним законодавством.

Відповідно до п. 1.6 Рекомендацій Міністерства юстиції України «Про порядок ведення претензійної та позовної роботи на підприємстві, установі, організації» від 15.01.1996 р.¹⁴ до претензійно-позовної роботи підприємства (установи, організації) відноситься: підготовка, одержання та складання документів, необхідних для подання, розгляду претензій та позовів; подання і розгляд претензій та підготовка позовів; підготовка відповідей (відгуків) і заяв про перегляд рішень, ухвал, постанов суду в порядку нагляду; захист інтересів підприємства при розгляді майнових, передоговірних та інших спорів у господарських та інших судах; здійснення організаційно-технічних заходів (реєстрація, облік, зберігання та відправка претензійно-позовних матеріалів); забезпечення контролю за претензійно-позовним провадженням; розгляд, аналіз, узагальнення результатів претензійно-позовної роботи; підготовка висновків, пропозицій щодо покращення претензійно-позовної роботи.

Завдання претензійно-позовної роботи на підприємстві, установі, організації полягають у такому: відновленні порушених прав і захисті законних інтересів підприємства, установи чи організації; забезпеченні виконання договірних зобов'язань у всіх сферах діяльності; виявлення причин і умов невиконання завдань і зобов'язань, порушення норм законодавства, безгосподарності та інших порушень; попередження порушень договірної дисципліни та норм чинного законо-

давства; відшкодуванні за рахунок винних осіб нанесених підприємству, установі чи організації збитків; економії та раціональному використанні матеріальних, трудових, фінансових, паливно-енергетичних, сировинних та інших ресурсів; ефективному використанні законодавства для покращення економічних показників діяльності підприємства, установи чи організації тощо.

Значення претензійно-позовної роботи розкривається через функції, які вона виконує. По-перше, претензійно-позовне врегулювання спорів покликане забезпечувати якомога швидше та ефективніше відновлення порушених прав та інтересів суб'єктів правовідносин – юридичних та фізичних осіб (відновлювальна функція). По-друге, претензійно-позовна робота сприяє виявленню й усуненню причин та умов виникнення правопорушень, невиконання зобов'язань, підстав спорів (регулятивна функція). По-третє, така робота сприяє організації та підвищенню рівня процесу укладання та виконання угод, правочинів, договорів (організаційно-договірна функція). По-четверте, дана робота спрямована на попередження та недопущення правопорушень у сфері адміністративних, господарських, фінансових, земельних та інших правовідносин (превентивна функція). По-п'яте, здійснення такої роботи повинно бути спрямовано на захист прав і законних інтересів учасників спору, сприяти зміцненню законності в їх відносинах, не порушуючи при цьому права та інтереси інших суб'єктів (захисна функція).

Правові засади претензійно-позовної роботи визначаються Конституцією України та закріплюються в Господарському та Цивільному, Господарсько-, Цивільно- та Адміністративно-процесуальному кодексах України, які передбачають способи реалізації конституційного права на захист прав та законних інтересів учасників правовідносин у досудовому і судовому порядку, залежно від предмета спору – в господарських, адміністративних судах чи судах загальної юрисдикції.

Необхідно зазначити, що на кожному підприємстві повинний бути виданий наказ або інструкція про порядок організації і ведення претензійно-позовної роботи, де визначалися б підрозділ або посадова особа, що буде подавати претензії в разі порушення договору.

На нашу думку, необхідно зазначити, що на підприємстві, в установі, організації для належної організації правової роботи утворюється юридична служба. Так, відповідно до п. 2 Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації, затвердженого Постановою КМУ від 26.11.2008 р.¹⁵, зазначено, що «юридична служба органу виконавчої влади, підприємства утворюється як самостійний структурний підрозділ, вид якого залежить від обсягу, характеру та складності правової роботи (департамент, управління, відділ, сектор). На підприємстві функції юридичної служби може виконувати юрисконсульт відповідної категорії. Для представлення інтересів держави в судах під час розгляду справ, стороною або третьою особою в яких є органи виконавчої влади, у складі юридичної служби утворюється відповідний підрозділ або такі повноваження надаються окремій посадовій особі».

Але однією з центральних функцій є організація та здійснення претензійно-позовної роботи. Так, у підпунктах 12, 14 пункту 10 зазначеного Загального положення визначають, що саме юридична служба міністерства, відомства, підприємства, установи та організації, зокрема «організовує претензійну та позовну роботу, здійснює контроль за її проведенням; аналізує матеріали, що надійшли від

правоохоронних і контролюючих органів, результати позовної роботи, а також отримані за результатами перевірок, ревізій, інвентаризацій дані статистичної звітності, що характеризують стан дотримання законності органами виконавчої влади, готує правові висновки за фактами виявлених правопорушень та бере участь в організації роботи з відшкодування збитків¹⁶. Спори між учасниками господарських та управлінських правовідносин, як правило, виникають за наявності недоліків виробництва, порушень ритму роботи, невиконання умов договору чи норм законодавства тощо, які необхідно якнайшвидше усунути для відновлення нормальної діяльності суб'єкта (підприємства, установи чи організації). Таким чином, основна мета претензійно-позовної роботи – усунути або попереджувати негативний вплив на господарський чи управлінський процес з боку відповідних суб'єктів шляхом застосування до них відповідних правових норм.

Необхідно зазначити, що «до функцій юридичної служби входять контроль за правильністю висунення претензій і відповідей на них; узагальнення результатів претензійної роботи; підготовка керівництву пропозицій щодо усунення недоліків у претензійній роботі підрозділів і посадових осіб¹⁷. Тому «керівникам і юридичній службі підприємства у разі необхідності надається практична допомога у підготовці положень, інструкцій та інших нормативно-правових актів, що регламентують організацію договірної і претензійно-позовної роботи, взаємовідносин підрозділів і служб у забезпеченні ефективної роботи виробництва¹⁸.

Також «на кожному підприємстві повинна організуватися належна реєстрація, облік претензій і позовів, що, по-перше, забезпечує зберігання документів, а по-друге, дає змогу періодично аналізувати стан справ на підприємстві: встановлювати причини висунення претензій, рівень їх задоволення і на цій основі розробляти необхідні пропозиції і заходи щодо їх усунення. Як правило, на підприємстві реєструють претензії та позови юридичні служби шляхом журнальної форми ведення обліку. В одному журналі ведеться облік претензій і позовів, висунутих підприємством, у другому – висунутих до підприємства¹⁹.

Претензійно-позовна робота у 2007 році проведена по дебіторській заборгованості на загальну суму тільки 4104,3 тис. грн. або 16,4 відсотків від загальної суми дебіторської заборгованості за відвантажені товари, роботи, послуги, яка існувала станом на 01.01.2007 р. Так, у Чернігівській області, де з початку 2007 року відбулось найбільше зростання заборгованості по заробітній платі, станом на 15.09.2007 р. заборгованість існувала на 3-х підприємствах: Прилуцька ВК – 63,8 тис. грн, Чернігівська ВК № 44 – 57,5 тис. грн, Менська ВК № 91 – 14,5 тис. гривень. При цьому дебіторська заборгованість за відвантажені товари, роботи, послуги на зазначених підприємствах станом на 01.09.07 перевищувала суми заборгованості із виплати заробітної плати і становила: Прилуцька ВК – 69,9 тис. грн., у тому числі по претензійно-позовній роботі – 35,3 тис. грн.; Чернігівська ВК № 44 – 344, 2 тис. грн., у тому числі по претензійно-позовній роботі – 23,6 тис. грн; Менська ВК № 91 – 14,8 тис. грн, у тому числі по претензійно-позовній роботі – 3,1 тис. гривень²⁰.

Низький рівень проведення претензійно-позовної роботи є однією з причин виникнення значних сум дебіторської заборгованості, і як результат – відсутності коштів на рахунках підприємств і виникнення заборгованості із виплати заробітної плати. На виникнення значних сум дебіторської заборгованості вплинули такі чинники, як укладання договорів із посередницькими структурами без

вивчення їх платоспроможності, відвантаження продукції без передоплати, порушення замовниками термінів проведення розрахунків за продукцію (надані послуги, виконані роботи), проведення розрахунків у безготівковій формі.

Дебіторська заборгованість за відвантажені товари, надані послуги станом на 01.07.2007 року становила 26,08 млн грн. У I півріччі 2007 року висловлено 874 претензії на суму 10,9 млн грн та 210 позовів на суму 4,5 млн. грн. (всього на суму 15,3 млн грн). Необхідно зазначити, що в акті дебіторська заборгованість наводиться у сумарній величині за всі роки станом на 01.07.2007 року, а сума поданих претензій та позовів – лише за I півріччя 2007 року (становить 58,8 %). Крім того, до цієї суми не ввійшли претензії та позови, які подані у минулому році та за якими проводиться робота зі стягнення дебіторської заборгованості. Зокрема, у I півріччі 2007 року подано 75 заяв на суму 984,5 тис. грн до Державної виконавчої служби про стягнення боргу за визнаними претензіями та прийнятими рішеннями судів, 4 заяви на суму 27,0 тис. грн – до загальних судів про зміну способу виконання рішення суду, 53 на суму 905,6 тис. грн – до правоохоронних органів, 1 звернення на суму 63,3 тис. грн до вищестоящої організації боржника. Установами виконання покарань Чернігівської області за цей період подано: Чернігівська виправна колонія (№ 44) – 14 претензій та 1 позов на суму 34,1 тис. грн; Менська виправна колонія (№ 91) – 7 претензій та 3 позови на суму 25,0 тис. грн; Домницький виправний центр (№ 135) – 16 претензій та 2 позови на суму 22,4 тис. грн; Прилуцька виправна колонія – 14 претензій та 1 позов на суму 70,3 тис. грн, всього – 151,7 тис. грн²¹.

Необхідно зазначити, що з метою підвищення професійного рівня та поліпшення претензійно-позовної роботи органами і установами виконання покарань вживаються відповідні заходи: двічі на рік аналізують стан правової та претензійно-позовної роботи, про що готують огляди та надсилають до територіальних органів управління Департаменту із вказівками про усунення недоліків; проводять наради – семінари, на які запрошують спеціалістів з інших організацій. Протягом I півріччя 2007 року територіальними органами управління Департаменту проведено 41 семінар з юрисконсультами установ виконання покарань і 13 із керівниками та іншими працівниками кримінально-виконавчої служби. Підготовлено 43 методичні рекомендації.

Юрисконсультами територіальних органів управлінь проведено 18 перевірок стану правової та претензійно-позовної роботи підпорядкованих установ виконання покарань (що відзначено, як позитив в узагальненні з питань організації міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади правової роботи за I півріччя 2007 року, яке проведено Міністерством юстиції України (вих. № 35-1590 від 01.10.2007 р.).

Основними напрямками вдосконалення діяльності юридичної служби на підприємствах Державної кримінально-виконавчої системи України, необхідно вважати: вжиття заходів щодо впровадження ефективних форм і методів діяльності юридичних служб та реалізації рекомендацій територіальних органів управління Департаменту та органів юстиції; забезпечення участі працівників юридичних служб у роботі семінарів, інших заходах, які проводяться територіальними органами управління Департаменту та органами юстиції; постійне підвищення кваліфікації працівників юридичних служб; посилення методичного керівництва правовою роботою.

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254 к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 (з наступними змінами та доповненнями). 2. Харитонов О. В. Претензійно-позовна робота : конспект лекцій / Харитонов О. В. – Х. : НАМГ, 2008 р. – 44 с. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eprints.ksame.kharkov.ua> 23. Беляневич В. Е. Господарський процесуальний кодекс України : (із змінами і допов. станом на 1 серпня 2007 р.) : наук.-практ. комент Беляневич В. Е. – Видання друге. – К.: Видавництво «Юстініан», 2008. – С. 80. 3. Господарський кодекс України: науково-практичний коментар. Видання друге, доповнене та перероблене / Харитонova О. І., Харитонов Є. О., Коссаk В. М. та ін.; за ред. О. І. Харитонovої. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. – С. 401. 4. Харитонов О.В. Цит. праця. 5. Долгополов А. М. Організація юридичної служби на підприємствах : конспект лекцій. – К.: МАУП, 2000. – 72 с. 6. Харитонов О.В. Цит. праця. 7. Долгополов А.М. Цит. праця. 8. Харитонов О.В. Цит. праця. 9. Господарський кодекс України. Цит. праця. – С. 558. 10. Там само. – С. 558 11. Беляневич В.Е. Господарський процесуальний кодекс України. – С. 92–113. 12. Цивільно-процесуальний кодекс України // Право України. – 1993. – № 11–12. 13. Харитонов О.В. Цит. праця. 14. Про порядок ведення претензійної та позовної роботи на підприємстві, установі, організації Міністерство юстиції України (Мін'юст): Рекомендації № 2 від 15.01.1996 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uapravo.net/data/base57/ukr_57030.htm 15. Про Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, державного підприємства, установи, організації: Постанова КМУ від 26.11.2008 р. № 1040 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mediapro.com.ua/documents/normativ/html.php?file=235> 16. Там само. 17. Долгополов А.М. Цит. праця. 18. Методичні рекомендації по проведенню перевірки стану організації правової роботи на державних підприємствах, в установах, організаціях для районних, міського управлінні юстиції / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.obljust.te.ua> 19. Долгополов А.М. Цит. праця. 20. Довідка про усунення недоліків у роботі Державного департаменту України з питань виконання покарань, викладених в акті за результатами проведеної міжвідомчою урядовою комісією перевірки 17–28 вересня 2007 року / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrprison.org.ua/index.php?id=1205905687> 21. Там само.